

Recenzja

Rozprawy doktorskiej mgr. Macieja Jeża na temat *Wielowymiarowość poradnictwa w społeczności Tarahumara w Meksyku. Ujęcie interdyscyplinarne*

Recenzowana praca autorstwa Macieja Jeża to bez wątpienia dzieło o wysokiej wartości poznawczej, naukowej i praktycznej. Już sam pomysł opracowania podjętej problematyki – wielowymiarowość poradnictwa w społeczności Indian Tarahumara - zasługuje na uznanie. Wartym podkreślenia jest także fakt, że realizacja tematu od strony teoretycznej, metodologicznej, a przede wszystkim empirycznej była przedsięwzięciem niezwykle odważnym, wymagającym i pracochłonnym. Autor podjął ogromny trud związany z organizacją wyjazdu do żyjącego w odległym Meksyku plemienia Tarahumarów i przeprowadzeniem tam badań. Przedsięwzięcie to poprzedzone było wcześniejszymi przygotowaniem, związanymi nie tylko z opracowaniem koncepcji pracy i własnej metodologii badawczej, ale także wymagało poznania zwyczajów, obrzędowości i życia codziennego społeczności Tarhumara, jak również niezbędne było nawiązanie kontaktu z osobą wprowadzającą, w tym przypadku z Hiszpanem Francisco Cardenalem Fernándezem, (antropolog kulturowy, od 25 lat mieszkającym w Rejogochi, dyrektor i nauczyciel lokalnej szkoły podstawowej i średniej w Basíhuare). Warto podkreślić, że realizacja badań była możliwa dzięki ich sfinansowaniu w ramach Grantu dla młodych naukowców i doktorantów na Wydziale Nauk Pedagogicznych Dolnośląskiej Szkoły Wyższej (nr rej. WNP-DNP-BK216/2016 - nr umowy: projekt badawczy nr 09/WGW/dok/2016). Jako główny cel badań Autor postawił sobie poznanie *Jak jest rozumiane, organizowane i realizowane poradnictwo w społeczności Tarahumarów i jak przedstawia się jego wielowymiarowość.*

Zaplanowane przedsięwzięcie badawcze nie tylko udało się w pełni zrealizować, ale Autor osiągnął i zaprezentował w recenzowanej pracy o wiele więcej, przedstawił w formie wyrazistego opisu faktograficznego i procesualnego życie codzienne Tarahumarów, wraz z ich problemami i zagrożeniami, podejmowanymi staraniami o poprawę jakości własnego życia, walką o rozwój młodych pokoleń i o zachowanie własnej kultury. W tych kontekstach Autor sytuował różne modele, rodzaje i formy poradnictwa - poradnictwa w biegu życia udzielanego i doświadczanego przez badaną społeczność, wskazując dodatkowo na cechy wspólne i różniące z poradnictwem europejskim. Niezwykle ciekawa i cenna jest obecna w

całej pracy narracja Autora, który na bieżąco odkodowuje i interpretuje opisywane wydarzenia, odkrywa i nazywa toczące się procesy poradnicze. Z pewnością nie byłoby to możliwe bez dobrej znajomości języka hiszpańskiego, przygotowania merytorycznego Doktoranta z zakresu etnologii, antropologii, kulturoznawstwa, psychologii, pedagogiki i poradoznawstwa, filozofii i socjologii, jak również bez świetnych umiejętności interpersonalnych,

Dysertacja ma charakter interdyscyplinarny i sytuuje się na pograniczu antropologii kulturowej i pedagogiki. Autor wyjaśnia to potrzebą wyjścia poza własną dyscyplinę, aby dokonać jeszcze szerszego oglądu interesujących go zjawisk oraz poszukiwać związków znaczeniowych pomiędzy elementami złożonego ludzkiego świata. Jak podkreśla, interesujące go zjawisko poradnictwa, które łączy w sobie aspekt pomocowy i edukacyjny, odsłania sprawy wspólne pedagogice i antropologii kulturowej, a także łączy się z zagadnieniami poznawanymi w innych dyscyplinach.

Wartym podkreślenia jest również fakt, że w literaturze pedagogicznej, w tym poradoznawczej nie ma równie rzetelnego, empirycznego opracowania prezentującego różnorodne procesy edukacyjne, wychowawcze, socjalizacyjne, poradnicze w środowisku kulturowym, zasadniczo odmiennym od obecnej cywilizacji europejskiej. Podnosi to niezwykle wartość opracowania, zważywszy na fakt, że w dobie poszukiwania przez współczesnego człowieka nowych wartości, nowych sposobów na życie, szczęście i na spełnienie niniejsza dysertacja może uchodzić za poradnik, dostarczający prostych i naturalnych rozwiązań i wskazówek życiowych. O walorach dysertacji decyduje także wielość i różnorodność uwzględnianych perspektyw analizy życia Tarahumarów i doświadczanych przez nich sytuacji poradniczych. Odzwierciedleniem tego jest część empiryczna pracy powstała w oparciu o badania jakościowe, prowadzone poprzez własne uczestnictwo Autora w życiu badanej społeczności, wnikliwe obserwacje i wywiady z członkami plemienia i osobami z nimi zaprzyjaźnionymi.

Badania miały charakter jakościowy z wykorzystaniem paradygmatu interpretacyjno-partycypacyjnego. Struktura pracy liczącej 324 strony ma charakter problemowy. Składa się na nią siedem tematycznie ze sobą powiązanych i odpowiednio treściowo uporządkowanych rozdziałów: I - *Ontologiczno-epistemologiczna koncepcja badań własnych*; II - *Poradnictwo jako działanie społeczne wpisane w kulturę*; III - *Antropologiczno – historyczne ujęcie Tarahumarów i ich kultury*; IV - *Jakościowe badania terenowe prowadzone wśród*

Tarahumarów w Meksyku; V – Życie Tarahumarów w badanej społeczności Rejogochi i Basihuare; VI – Rodzaje doświadczanych przez Tarahumarów problemów i pełnienie roli doradcy w badanej społeczności; VII – Wielowymiarowość działań poradniczych organizowanych i realizowanych wśród Tarahumarów oraz końcowe refleksje Autora, bibliografia i aneks.

Całość opracowania otwiera *Wstęp*, w którym poznajemy powody przemawiające za wyborem tematu dysertacji, jak również Autor przedstawia niezbędne objaśnienia dotyczące badanej społeczności oraz dokonuje wstępnej interpretacji stosowanych pojęć i terminów. Ważnym elementem tej części dysertacji jest wskazanie problemów badawczych, mających wpływ zarówno na przebieg badań, jak i na całą strukturę pracy.

Bardzo precyzyjnie został zrealizowany pierwszy rozdział dysertacji, w którym Autor opisuje perspektywę ontologiczno-epistemologicznego oglądu poznawanego zjawiska, sytuuje swoje badania w obrębie właściwych dyscyplin naukowych oraz określa ich charakter, wskazując przy tym podstawowe tezy dotyczące człowieka i jego funkcjonowania w wielowymiarowym i skomplikowanym świecie. Dobór tez oraz ich dojrzała i przemyślana interpretacja wskazują na bardzo dobre opanowanie Autora w filozoficznych aspektach funkcjonowania człowieka. Co istotne, Doktorant dokonuje przy tym wielostronnej eksplikacji wykorzystywanych w dysertacji terminów, płynnie poruszając się po aktualnej literaturze metodologicznej, psychologicznej, pedagogicznej, czy też z zakresu antropologii kulturowej.

W podobnym duchu został zrealizowany rozdział drugi, który dotyczy już ściśle poradnictwa. Autor umiejętnie i ze znakomitą rezultatem prowadzi analizę funkcjonujących pojęć, aby przejść następnie do opisu poradnictwa w codziennej rzeczywistości, wyodrębnienia jego rodzajów, podmiotów, zjawisk towarzyszących jak również motywacji skłaniających do poszukiwania pomocy i jej udzielania. Wszystko to zostało zaprezentowane z dużym zapałem problematyki, z dbałością o szczegóły, z uwzględnieniem różnych kontekstów zjawiska poradnictwa oraz wskazaniem badaczy zasługujących dla rozwoju teorii i praktyki poradnictwa. Odwołania do bogatej literatury przedmiotu z zakresu pedagogiki i poradnictwa zostały wzbogacone przez Doktoranta własną argumentacją i interpretacją.

Rozdział trzeci, jest kolejnym bardzo rzetelnym i bogatym w interesujące treści rozdziałem. Prezentuje podmiot badań terenowych przeprowadzonych przez Doktoranta w roku 2016, tj. społeczność Tarahumara. Poznajemy w nim nie tylko współczesną kulturę tej

społeczności, ale również mamy możliwość uczestniczenia w historycznej podróży ukazującej najważniejsze elementy kilkusetletniego współistnienia Tarahumarów z dominującą metysko-kreolską ludnością tego kraju, kształtującego się od pierwszej połowy XVI wieku. Jak podkreśla Pan Maciej Jeż, spojrzenie z historycznej perspektywy jest konieczne dla zrozumienia specyfiki tej społeczności i współczesnej sytuacji, w jakiej się znalazła jako jedna z wielu społeczności dzisiejszego, wielokulturowego Meksyku. Właśnie dzięki spojrzeniu z takiej historyczno-społeczno-kulturowej perspektywy, możliwy jest pewien ogląd współczesnego życia omawianej grupy etnicznej, dostrzeżenie problemów, z jakimi zmagają się na co dzień, a także przedstawienie sposobów radzenia sobie z nimi. Szczególnie interesujące są opisy dotyczące podejmowanych przez Tarahumara starań o zachowanie swojej autonomii, podmiotowości i prawa do gospodarowania zajmowanymi przez siebie terenami, co staje się coraz bardziej trudne. Przedstawione przez Pana Macieja opisy współczesnej sytuacji społeczności Tarahumara niosą ze sobą duży ładunek emocjonalny, powodowany troską o ich przyszłość. Okazuje się bowiem, że pod wpływem silnych naporów zewnętrznych, Tarahumara nie są w stanie izolować się i żyć w tradycyjny sposób i ulegają powolnemu procesowi akulturacji. Dodatkowym walorem rozdziału jest wyczerpujące zaprezentowanie uwarunkowań i czynników, które zadecydowały o obecnym kształcie życia Tarahumara, doświadczanych problemach i trudnościach oraz sposobach radzenia sobie z nimi. Rozdział oparty jest na bogatej podstawie źródłowej, na którą złożyły się publikacje obcojęzyczne (głównie meksykańskiej i hiszpańskiej), wywiady z członkami opisywanej społeczności oraz artykuły internetowe,

Rozdział czwarty przybliży metodykę badań własnych Autora, czyli szczegółową strategię badawczą służącą do gromadzenia danych empirycznych. Został zrealizowany z dużym znawstwem prezentowanych metod i technik badawczych oraz uwarunkowań mających wpływ na przebieg i efektywność badań. W tym kontekście zostały nakreślone kompetencje badacza niezbędne przy organizacji i prowadzeniu badań terenowych. W przemyślany i kompetentny sposób zostały opisane techniki wykorzystane w badaniach, tj. technika obserwacji uczestniczącej i technika wywiadu swobodnego. W sposób szczegółowy poznajemy także poszczególne etapy złożonego i niełatwego procesu badawczego, zrealizowanego w społeczności Tarahumara, jak również sylwetki najbardziej zaangażowanych uczestników badań - mieszkańców Rejogochi i Basíhuare. Warto zauważyć, że Pan Maciej Jeż potrafił zachęcić do udziału w badaniach dużą grupę mieszkańców tych miejscowości – 16 osób – oraz nauczycieli miejscowej szkoły, co było zadaniem niełatwym,

zważywszy na utrudnienia komunikacyjne (mało przedstawicieli badanej społeczności zna język hiszpański) i nieufność wobec obcych. Świadczy to o Jego wyjątkowych umiejętnościach radzenia sobie w sytuacjach nowych i trudnych i wysokich kompetencjach badawczych.

Niezwykle interesujący i bogaty w przesłania i wskazówki pedagogiczne, psychologiczne, gospodarcze, dietetyczne i inne jest kolejny rozdział (rozdział V). Autor prezentuje w nim warunki życia Tarahumarów – sposoby budowy domów, uprawy ziemi i hodowli zwierząt, sposoby odżywiania się i przygotowywania posiłków, zaopatrywania się w odzież i niezbędne do życia artykuły. Uwzględnia przy tym wzajemne relacje pomiędzy mieszkańcami badanej społeczności i zasady regulujące ich codzienność, w oparciu o które przebiega proces wychowania kolejnych pokoleń. Podstawą do opisu tych ciekawych zjawisk i procesów były wywiady z mieszkańcami Rejogochi i Basihuare, które zostały skrupulatnie przeanalizowane przez Autora, aby odczytać ich znaczenie i udostępnić wraz z właściwą interpretacją. Dla pedagogów, psychologów, socjologów, a także rodziców to niezwykle wartościowe treści. Szczególną formą tych relacji są te najważniejsze, pomiędzy rodzicami a dziećmi w procesie wychowawczym, które w wyrazisty sposób zostały opisane w dysertacji. Za ich kwintesencję można uznać następującą wypowiedź jednego z rozmówców: *Udzielamy porad naszym dzieciom. Mówimy im wszystko co dotyczy życia... Wypełniamy to, co mówi Biblia, wszystko to co jest w niej napisane*. Stosowanie we wszystkich relacjach, także w wychowywaniu dzieci, zasady *pensar bien y hacer bien* (właściwie myśleć i postępować) niezwykle porządkuje i ułatwia wzajemne kontakty i wywołuje zaskakujący efekt, że *Rodzice nie mają tu problemów z dziećmi. Wszyscy tutaj żyją z rodziną*. Istotne miejsce w życiu Tarahumara zajmuje aspekt wierzeniowy, umożliwiający harmonię życia i właściwy jego przebieg. Bardzo zaskakujące jest z pewnością to, że osoby zmarłe uznawane są za kolejne po Bogu (Bóg jest najważniejszym doradcą dla Tarahumarów) istoty pomocne i wspierające doradczą w trudnych sytuacjach życiowych. Za ich pośrednictwem realizowane jest, rzadko mające miejsce w nowoczesnych cywilizacjach, poradnictwo duchowe. Duże znaczenie – jak dowiadujemy się w pracy – ma także poradnictwo w formie przekazu kulturowego, poradnictwo zdrowotne, poradnictwo pedagogiczne, poradnictwo rodzinne i wychowawcze o charakterze dialogowym lub liberalnym realizowane przez nieprofesjonalnych doradców (rodzinę, osoby funkcyjne) w sytuacjach codziennego życia.

Problemy życiowe obecne i pojawiające się w życiu Tarahumara stanowiące podstawę interwencji doradczych zostały przedstawione w rozdziale VI (najobszerniejszy rozdział

pracy, liczący prawie 100 stron). Ich prezentacja została poprzedzona wnikliwą i przekonującą analizą przyczyn przeżywanych przez badaną społeczność problemów i wywoływanych przez nie skutków. Na podkreślenie zasługuje fakt, że Autor wypracował własną typologię problemów występujących u Tarahumara, wyodrębniając ich trzy zasadnicze grupy: problemy bytowe, podstawowe i integracyjne. Z wyjątkową wnikliwością została dokonana analizy tych problemów wraz ze wskazaniem sposobów radzenia sobie z nimi przez badaną ludność, poprzez wyodrębnienie sytuacji poradniczych, osób przyjmujących rolę ekspertów i podejmowanych działań zaradczych. W rozdziale wyłaniają się kolejne rodzaje poradnictwa: poradnictwo partnerskie/małżeńskie, poradnictwo prawne, poradnictwo bytowe, poradnictwo przeciwalkoholowe, poradnictwo medyczne, wspomniane już poradnictwo duchowe, poradnictwo kulturowe i trans kulturowe. W rozdziale wiele uwagi poświęcił Autor również sposobom zarabkowania na życie przez mieszkańców, wyjazdom w poszukiwaniu pracy. Wydaje się, że w tym kontekście jest na szeroką skalę realizowane poradnictwo zawodowe, które niestety nie zostało wskazane przez autora, jako ważny i szeroko praktykowany sposób poradnictwa. Umknęło ono uwadze Autora również przy opisie systemu edukacyjnego w Meksyku i realizowanych dla społeczności indiańskich programów kształcenia. A przygotowanie młodych ludzi do samodzielności jest przecież najistotniejszym zadaniem szkoły. Warto jednak podkreślić, że cała filozofia edukacyjna przedstawiona w dysertacji, jest kwestią niezwykle ciekawą, którą dobrze byłoby wykorzystać również w polskich systemach i programach edukacyjnych.

Tytuł rozdziału siódmego (*Wielowymiarowość działań poradniczych organizowanych i realizowanych wśród Tarahumara*) sugeruje, że zostanie w nim dokonana synteza poradnictwa realizowanego w społeczności Tarahumara, ze wskazaniem wszystkich rodzajów i form realizowanego poradnictwa oraz jego podmiotów i przedmiotu podejmowanych interwencji. Treść rozdziału odbiega jednak od naszych przewidywań i być może wcześniejszych intencji Autora dysertacji. Zostajemy bowiem ponownie wprowadzani (miało to już miejsce w rozdziale poprzednim) w zagadnienia związane z edukacją formalną młodych pokoleń. Kolejne podrozdziały prezentują takie zagadnienia, jak: 1 - *Szkoła jako miejsce przygotowujące młode pokolenie do wielowymiarowego życia i rozwiązywania problemów życiowych*; 2 - *Tubylczy sąd z udziałem gubernatora i innych osób funkcyjnych*. Tytuł rozdziału siódmego powinien być wobec tego dostosowany do jego zawartości. Kolejna wątpliwość, dotyczy podrozdziału drugiego, który problemowo nie współbrzmi z zaprezentowanymi wcześniej treściami dotyczącymi edukacji szkolnej. Wydaje się, że

dobrym rozwiązaniem byłoby przeniesienie podrozdziału drugiego do rozdziału VI – podrozdział 2.2. *Doradcy formalni – osoby funkcyjne*, co z pewnością korzystnie wpłynęłoby na strukturę opracowania.

Wracając do podrozdziału pierwszego (*Szkola jako miejsce przygotowujące młode pokolenie do wielowymiarowego życia i rozwiązywania problemów życiowych*) warto podkreślić, że jego walorem jest wyczerpujące zaprezentowanie ówczesnego systemu edukacyjnego wraz z programami kształcenia, a na tym tle szczegółowego opisu działalności lokalnej szkoły w Basihuare, kierowanej przez Francisco Cardenala. Nazbyt marginalnie zostało jednak potraktowane poradnictwo, w tym zawodowe i edukacyjne, które zostało jedynie wzmiankowane. Z zaprezentowanych wywiadów z nauczycielami i dyrektorem szkoły wynika, że nauczyciele i dyrektor są doradcami formalnymi i z pewnością można było więcej o tym napisać, zgodnie z tytułem dysertacji.

Podsumowaniem dzieła są końcowe refleksje Autora, w których dzieli się ze swoimi odczuciami dotyczącymi przeprowadzonych badań. Trudno się nie zgodzić z Panem Maciejem, że podjął się zadania bardzo trudnego, prowadzonego w zupełnie obcej i mało znanej kulturze, zakodowanej w większości obszarów, dla osób spoza. Właśnie to odkodowywanie znaczeń różnych zachowań badanej społeczności, bez możliwości ich skonfrontowania z zakorzenionymi europejskimi schematami, okazało się najtrudniejszym zadaniem, także ze względu na ograniczenia czasowe badacza (badania trwały jedynie dwa miesiące). Z pewnością jednak, założone cele badawcze udało się z powodzeniem zrealizować.

Konkluzje i wnioski końcowe

Podsumowując wyrażam przekonanie, że monografia mgra Macieja Jeża na temat *Wielowymiarowość poradnictwa w społeczności Indian Tarahumara w Meksyku*. Ujęcie interdyscyplinarne ma nie tylko duże walory poznawcze i naukowe, ale także praktyczne. O tych pierwszych świadczy oryginalność wybranego tematu, dokonanych analiz terminów na polu pedagogiki i poradownictwa oraz antropologii kulturowej, i wnikliwie przeprowadzona analiza badań jakościowych zmierzająca do tego, aby nic nie uronić z narracji samych badanych. Warto także podkreślić fakt silnego pogłębienia interpretacyjnego zebranego materiału. Z kolei o walorach praktycznych przesądza bogaty materiał zgromadzony na podstawie badań oraz wyodrębnione rodzaje i formy poradnictwa realizowanego w zdecydowanie odmiennych od europejskich, warunkach kulturowych. Bardzo cennie

praktycznie, o czym już pisałam, są także prezentacje tamtejszego systemu edukacyjnego, zasad i norm społecznych, w tym niezwykle interesujące opisy relacji pomiędzy rodzicami i dziećmi wraz ze stosowanymi zasadami wychowawczymi. Autor na bieżąco stara się przedstawiać uwarunkowania określonych zjawisk i zachowań kulturowych w społeczności Tarahumarów, interpretować je i sytuować na tych płaszczyznach odpowiednie modele, formy i rodzaje poradnictwa. Efekt końcowy jest bardzo wartościowy i poszerza znacznie horyzonty naszej wiedzy na temat poradnictwa u podstaw jego rozwoju. Należy także podkreślić, że Autor często odwołuje się do publikacji nie tylko z obszaru pedagogiki, ale także antropologii kulturowej, kulturoznawstwa, psychologii, socjologii, co dodatkowo wpływa na interdyscyplinarny charakter opracowania. Warto w tym miejscu zwrócić także uwagę na wielość zastosowanych źródeł – monografii, artykułów, stron internetowych autorów polskich oraz meksykańskich i hiszpańskich.

Należy zatem stwierdzić, że recenzowana dysertacja jest dojrzałym opracowaniem, bardzo rzetelnym warsztatowo, wnoszącym oryginalny wkład do dotychczasowego dorobku pedagogiki i poradnictwa oraz innych nauk humanistycznych i społecznych. Zasadniczym walorem dysertacji jest bogactwo zgromadzonego materiału, bogata narracja autorska utrzymywana w zrozumiałym i rzeczowym stylu, wzbogacana umiejętnie dobranymi fragmentami wypowiedzi badanych i przywołaniami z literatury przedmiotu. Autora cechuje dbałość o precyzję opisu i formułowanie wyważonych wniosków oraz uogólnień na podstawie wnikliwej analizy materiału empirycznego i źródłowego. Praca została przygotowana bardzo starannie. Pojawiają się jedynie drobne uchybienia, o których pisałam wcześniej. Uwagi te nie podważają jednak bezdyskusyjnych walorów pracy. Autor może z nich skorzystać, gdy praca będzie publikowana, do czego zdecydowanie zachęcam.

Dysertacja w wysokim stopniu spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim. Oceniam ją jako wyróżniającą i wnoszę o dopuszczenie mgr Macieja Jeża do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Rzeszów, 20. 10. 2021.

dr hab. prof. UR Jolanta Lenart